

О. П. Снежик, В. К. Ретівих,

Національний технічний університет України «КПІ», м. Київ

КОНЦЕПТ EAU У СУЧАСНІЙ ФРАНЦУЗЬКІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Стаття присвячена дослідженню лексико-семантичних засобів вираження концепту EAU у сучасній французькій мові, зокрема на термінологічному рівні.

Ключові слова: концепт, вода, неологізм, термін, термінотворення, термінологія.

Статья посвящена исследованию лексико-семантических средств выражения концепта EAU в современном французском языке, в частности, на терминологическом уровне.

Ключевые слова: концепт, вода, неологизм, термин, образование терминов, терминология.

The article analyzes lexico-semantic devices of expressing the EAU concept in the modern French language, at the terminological level in particular.

Key words: concept, water, neologism, term, term-formation, terminology.

Будучи одним із центральних і давніх конструктів у мові, культурі, науці та техніці, концепт EAU завжди привертая увагу вчених різних галузей знання. Сьогодні він використовується і вивчається хіміками, фізиками, біологами, геологами, інженерами-гідравліками, енергетиками, екологами, економістами, медиками, косметологами, лінгвістами...

Не дивлячись на тривале існування, досліджуваний концепт EAU неможна визнати зформованим, оскільки економічні, екологічні, наукові, технологічні, культурні та інші зміни в соціумі призводять до трансформацій концепту, які вербалізуються, між іншим, у сучасній термінології.

Питання загальної та спеціальної (термінологічної) неології постійно перебувають у полі зору сучасних вітчизняних і зарубіжних мовознавців (Ю.А. Зацний, О.І. Чередниченко, Л.П. Попко, В.І. Заботкіна, А.А. Брагіна, Ю.С. Сорокін, Н.З. Котелова, Ж.-Ф. Саблероль, С.Кюзен-Перш та ін.). Неологізми досліджуються в рамках різних лінгвістичних теорій й на матеріалі різних мов та галузей.

Разом з тим, лексико-семантичні засоби вираження концепту EAU, що вербалізується у сучасній французькій термінології, ще не були предметом спеціального вивчення. Ці чинники зумовлюють **актуальність** нашого дослідження. **Об'єктом** виступає концепт EAU, а предметом – аналіз засобів його вираження на лексико-семантичному рівні у сучасній французькій термінології.

Матеріалом дослідження слугувала французька термінологічна база неологізмів «France Terme», укладена Дélégation générale à la langue française et aux langues de France [1], словники, франкомовні матеріали мережі Інтернет, матеріали друкованих наукових, публіцистичних видань.

Наукову новизну ми вбачаємо в тому, що аналіз французького концепту EAU проводиться саме на матеріалі сучасної термінологічної франкомовної бази термінів та корпусу матеріалів, які відбивають інновації в різних галузях науки й техніки та суспільства.

Отже, розглянемо можливі значення головного концептуального слова *eau*, яких воно набуває як компонент термінологічних сполук у сучасній французькій мові.

За даними термінологічної бази «France Terme», нами було відібрано 15 подібних складних термінів-неологізмів, які мають різну структуру й відносяться до таких галузей, як: гідравліка, нафтогазовидобувна промисловість, ядерна інженерія, космічна інженерія, науки про землю та океанографія, екологія, спорт та туризм.

Усі неологізми з компонентом *eau* є іменними композитами. Наведемо основні структурні моделі: *eau* + **Adj.** (*eau*, f *capillaire*; *eau*, f *libre*; *eau*, f *virtuelle*); *eau* + **préposition** + **N** (*eau*, f *de rétention*); **N** + **préposition** + *eau* (*empreinte*, f *en eau*; *excès*, m *d'eau*; *fenêtre*, f *de l'eau*; *proportion*, f *d'eau*; *tirant*, m *d'eau*); **N** + **préposition** + *eau* + **Adj.** (*planche*, f *d'eau vive*; *radeau*, m *en eau vive*; *réacteur*, m *à eau bouillante*; *tirant*, m *d'eau critique*); **N** + **préposition** + *eaux* + **Adj.** (*émontée*, f *des eaux froides*); **N** + **préposition** + *eau* + **préposition** + **N** (*réacteur*, m *à eau sous pression*); **N** + **Participe passé** + **préposition** + *eau* + **Adj.** (*réacteur*, m *refroidi à l'eau supercritique*).

Гідравліка – наука, що вивчає закони рівноваги і руху рідин, а також способи застосування цих законів для розв'язання конкретних технічних завдань, і зокрема така її галузь, як дренаж сільськогосподарських земель, стали у 90-ті роки ХХ ст. постачальником таких термінів-неологізмів, як: *eau*, f *capillaire*; *eau*, f *libre*; *eau*, f *de rétention*; *excès*, m *d'eau*; *tirant*, m *d'eau*; *tirant*, m *d'eau critique*. Розглянемо докладніше дефініції кожного з них: *eau*, f *capillaire*, «eau maintenue dans un milieu poreux, généralement au-dessus d'une surface libre, sous l'effet des forces capillaires, et soumise à une pression inférieure à la pression atmosphérique»; *eau*, f *libre*, «eau du sol sur laquelle l'action de la gravité est prépondérante et qui est mobilisable par gravité»; *eau*, f *de rétention*, «toute eau maintenue par des liaisons physiques dans les vides du milieu poreux, saturé ou non, et non mobilisable par les seules forces de gravité»[1].

Як свідчать наведені дефініції, лексема *eau* у наведених неологічних терміносполуках має основне значення «l'eau envisagée comme élément naturel» [2], прикметники ж *capillaire*, *libre* та іменник з прийменником *de rétention*, що вживається в ролі прикметника, розширюють це звичне значення й характеризують воду за місцем розташування (в ґрунті, під землею, у пористому середовищі), за фізичними характеристиками (що утримується або пересувається, перебуває під впливом капілярних і гравітаційних сил, передає гідростатичний тиск і переміщається під дією сил поверхневого натягу).

У терміносполучі *excès*, m *d'eau* (надлишок води у ґрунті) ономасіологічною базою є слово *excès*, a *d'eau* – його ономасіологічною ознакою. Спираючись на лексикографічну дефініцію слова *excès* «се qui dépasse la mesure moyenne ou jugée normale» [2], можна визначити цей термін з галузі «дренаж сільськогосподарських земель» як «accumulation de l'eau sur la surface du sol», де домінантною є кількісна характеристика води.

Гідравлічні терміни *tirant*, m *d'eau* та *tirant*, m *d'eau critique* визначаються відповідно як «profondeur d'un écoulement à surface libre» та «pour un écoulement à surface libre, tirant d'eau pour lequel l'énergie spécifique à débit donné est minimale» [1] та роблять акцент на такій характеристиці ґрунтових вод, як глибина.

Нафта й газ залишаються пріоритетними енергоресурсами у ХХІ ст. Під час їх видобування зі свердловин утворюються складні фізико-хімічні суміші з нафтопродуктів, механічних домішок і води. Вміст води в нафті (*proportion*, f *d'eau*, «rapport entre le volume de l'eau contenue dans un mélange d'huile, d'eau et de gaz, et le volume liquide total de ce mélange»[1]) постійно зростає, що викликає занепокоєння екологів. Сьогодні існують такі технології, завдяки яким стає можливим відділення води і механічних домішок від перероблених нафтопродуктів, після якого можна очистити відокремлену воду й повернути її у водойми або в землю:

Lorsque le pétrole ou le gaz sont extraits d'un gisement, ils sont mélangés avec de l'eau (dite «de production»). **La proportion d'eau**, initialement faible, augmente généralement avec le temps. Notre priorité est de réinjecter cette eau de production dans les gisements. Cela permet d'y maintenir la pression et donc d'augmenter la récupération des hydrocarbures (l'eau agit comme un piston et pousse le pétrole vers les puits). Cette méthode permet également le recyclage de l'eau: consommation et rejets sont ainsi limités [4].

У 90-ті роки з розвитком ядерної енергетики у Франції терміносистема цієї галузі збагатилася термінами на позначення основних типів ядерних реакторів, які використовують у виробничому процесі воду та пар, пор.: *réacteur à eau bouillante* (киплячий ядерний реактор), «réacteur nucléaire modéré et refroidi par de l'eau ordinaire, portée à ébullition dans le cœur dans les conditions normales de fonctionnement»; *réacteur à eau sous pression* (à *eau pressurisée*) (*водо-водяний ядерний реактор з водою під тиском*), «réacteur nucléaire modéré et refroidi par de l'eau ordinaire, maintenue liquide dans le cœur grâce à une pression appropriée dans les conditions normales de fonctionnement»; *réacteur refroidi à l'eau supercritique* (суперкритичний водо-водяний ядерний реактор), «réacteur dont le caloporteur est de l'eau dans un état supercritique. L'état supercritique de l'eau est caractérisé par une température supérieure à 374 °C et une pression supérieure à 22 MPa, soit environ 200 fois la pression atmosphérique» [1].

Як бачимо, іменник *eau*, що входить до складу наведених терміносполук, функціонує у своєму другому підзначенні першого значення, яке наводиться, зокрема, тлумачним французьким словником Le Petit Robert: «**I. SUBSTANCE LIQUIDE A. DANS LA NATURE. 1.** Liquide incolore, transparent et insipide lorsqu'il est pur (H₂O). **2.** Ce liquide utilisé par l'homme» [2]. Комбінаторика з прикметниками *bouillante*, *pressurisée*, *supercritique* висвітлює тут фізичні параметри води (температура, тиск), які використовуються на енергетичному виробництві.

Слід також відзначити, що наведені терміносполуки з галузі ядерної енергетики часто передаються аббревіатурами REB, REP та RESC відповідно.

Оцінюючи вплив кліматичних змін на природне середовище, із 1990-х років вчені-океанографи та гідрофізики заговорили про підйом глибинних холодних вод (*remontée des eaux froides*) або *анвелінг* (від англ. *upwelling*) в екосистемі та необхідність передбачити майбутнє водних ресурсів, адже цей феномен може призвести до значних змін морської фауни.

Занепокоєння людства станом водних ресурсів, і зокрема зменшенням запасів питної води, знайшло своє відбиття в терміні *empreinte*, f *en eau* (запозичення з англ. «*water footprint*» (укр. «*водний слід*»), який визначається як обсяг води, необхідний для виробництва товарів і послуг. Цей термін, як правило, застосовується у відношенні споживача води (людини, організації, країни) і враховує джерело споживаної води, а також час/інтенсивність споживання, пор.: *empreinte*, f *en eau*, «*estimation du volume d'eau utilisé durant le cycle de vie d'un produit, depuis l'extraction des matières qui le composent jusqu'à son élimination. On peut aussi parler de l'empreinte en eau d'une personne, d'un service, d'une institution, d'une région ou d'un pays, qui est évaluée en déterminant la somme des empreintes en eau des produits qu'ils consomment pendant une période donnée (Journal officiel du 13/07/2012)*»[1].

Ще одне визначення цього нового концепту: «...un indicateur de l'usage direct et indirect de l'eau par le consommateur (ou par le producteur). Elle permet de quantifier une *eau* qu'on pourrait définir comme «*invisible*», mais qui existe et dont on devrait tenir compte pour éviter de gaspiller une ressource vulnérable, qui deviendra de plus en plus rare sur la planète»[3].

Крім згаданого неологізма «*empreinte*, f *en eau*» зустрічається й інша близька йому (більш спрощена) терміносполука *eau*, f *virtuelle*, так звана «віртуальна вода», що передбачає витрати води на всіх етапах виробництва будь-якого товару або послуги. Концепт «віртуальна вода» був створений професором Джоном Ентоні Алланом (John Anthony Allan) з Королівського коледжу Лондона (King's College London) у 1993 для того, щоб зручним чином представити непряме споживання води людиною:

Le concept d'«eau virtuelle» est apparu dans les années 1990 pour évaluer l'eau utilisée pour la production de nourriture et des toutes sortes de biens. En effet, même si l'eau n'est plus présente dans les produits, elle a quand même été utilisée. L'eau virtuelle s'exprime habituellement en litres d'eau par kilo. Si le boeuf est l'un des produits contenant le plus d'eau virtuelle (15 487 l/kg), d'autres viandes sont moins consommatrices: un kilo de porc par exemple ne contient que 4856 litres d'eau virtuelle, et le poulet 3918. N'accusons toutefois pas trop vite les amateurs de hamburgers: la production d'un kilo de café torréfié englutit 20 686 litres d'eau! [5].

Використання поняття «*eau, f virtuelle*» вплинуло на методи світової торгівельної політики, виробництва харчових продуктів, досліджень проблем, пов'язаних з нестачею води.

У 2008 році Аллану було присуджено Стокгольмську премію води, яка була заснована в 1990 році і щорічно присуджується людині або організації за видатну дослідницьку, освітню, гуманітарну чи іншу діяльність, пов'язану з водою.

У 2007 році до термінологічної бази «France Terme» було внесено ще один складний термін із лексемою *eau*, а саме *fenêtre, f de l'eau*, що відноситься до космічних наук та космічної інженерії, і описує зокрема явища електромагнетизму. Термін має таку дефініцію: «Bande de fréquences, limitée approximativement par la raie de l'hydrogène à 1 400 MHz et par la raie du radical hydroxyle (OH) à 1 720 MHz, et que, en raison de la présence de ces constituants dans le milieu interstellaire, on peut choisir d'explorer en priorité pour rechercher les signaux qui seraient émis dans l'espace extra-atmosphérique par des êtres intelligents (Journal officiel du 23/12/2007)» [1].

За семантикою даний термін, утворений шляхом метафоризації (використання подібності за формою з реалією повсякденного побуту *fenêtre*), як зазначається у примітці, «a été forgé en raison de la présence des éléments constitutifs de l'eau aux limites de cette bande de fréquences» [1].

Насамкінець, комбінаторика лексеми *eau* з прикметником *vive* на позначення «потоків гірської річки» дала змогу створити такі терміни з галузей «спорт та туризм», як *planche, f d'eau vive* та *radeau, m en eau vive*.

Перший термін використовується для називання спеціальної дошки, на якій сплавляються спортсмени гірською річкою, лежачи на животі, та у більш широкому значенні – самої екстремальної спортивної дисципліни та техніки такого сплавання: «planche nautique conçue pour évoluer à plat ventre, en eau vive; par extension, la pratique sportive consistant à utiliser ce type de planche» (Journal officiel du 26/11/2008) [1]. Другим терміном позначають вид екстремального спорту, швидкісний спуск гірською річкою з порогами на надувному човні (рафті), плоту або на байдарці: «pratique consistant à descendre des rapides sur un radeau pneumatique» (Journal officiel du 30/06/2009)[1]. Використання внутрішніх ресурсів французької мови дозволило уникнути використання англійських запозичень «*гідроспідинг*», «*рівербоардінг*» та «*рафтінг*» (англ. *hydrospeed, hydrospeeding, riverboard, riverboarding, rafting*).

Проведений аналіз термінологічної бази неологізмів, яка вербалізує концепт *EAU*, дозволяє нам зробити деякі висновки. Насамперед, слід зазначити, що концепт *EAU* належить до універсальних, базових концептів. Осмислення даного концепту, що базувалося на дослідженні головного концептуального слова *eau* у складі інноваційних терміносполук французької мови, доводить універсальний характер цього феномена з точки зору його хімічних та фізичних характеристик. Однак, його особливості та новітні інтерпретації виявляються в їхній кореляції з макросоціальними явищами. Перспективою дослідження нових інтерпретацій концепту *EAU* може бути аналіз новоутворень з елементами *aqua-* та *hydro-*. Крім того, подальша розробка цієї теми може сприяти розбудові порівняльної неології французької та української мов, двомовної лексикографії, укладанню нових термінологічних словників.

Література:

1. France Terme. Base de termes recommandés au Journal officiel de la République française. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.culture.fr/franceterme/result?francetermeSearchTerme=eau&francetermeSearchSubmit=rechercher&action=search>.
2. Le Nouveau Petit Robert 2010. Version électronique.
3. Reporterre. Le quotidien de l'écologie [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reporterre.net/spip.php?article4614>.
4. Site de Total S.A. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://total.com/fr/societe-environnement/environnement/impacts-locaux/eau>.
5. Site d'actualités en France L'Internaute. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.linternaute.com/savoir/dossier/eau-virtuelle/produits.shtml>.